

Х.Одилқориев,
юридик фанлари доктори, профессор

КОНСТИТУЦИЯНИ ЗАМОНАВИЙ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ – УНИНГ ҲАЁТБАХШ САЛОҲИЯТИНИ ЯНАДА ОШИРИШ ОМИЛИ

Аннотация: Мақолада муаллиф Конституциянинг моҳияти ва аҳамияти, шунингдек Конституциявий ислохотлар мазмуни ҳамда натижаларини, шунингдек Конституцияга киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларни таҳлил қилиб ёритган.

Калит сўзлар: Конституция, ислохотлар, Конституциявий қонун, қонун устуворлиги.

Аннотация: в статье автор анализирует роль и значение Конституции РУз, сущность Конституционных реформы, внесенные изменения и дополнения в Конституцию страны.

Ключевые слова: Конституция, реформы, Конституционный закон, верховенство закона.

Annotation: In the article the author analyzes a role and value of the Constitution, an entity of the Constitutional reforms and the made changes and additions in the Constitution.

Key words: Constitution, reforms, Constitutional law, rule of law.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси халқимиз донишмандлиги ва тафаккурининг дурдона маҳсули, мустақиллигимизнинг бебаҳо неъматидир, суверен давлатчилигимизнинг тамал тоши сифатида чорак аср мобайнида тараққиётимизнинг ҳуқуқий пойдевори бўлиб келмоқда. У эрк ва озодликка интилган миллатнинг талабига, жамиятимиз эҳтиёжларига муносиб жавоб ҳамда нурли истиқболимизнинг стратегик дастуриламали тарзида вужудга келди. Шу боис Конституциямизнинг нуфузи ва ижтимоий қадр-қиммати йиллар ўтгани сайин юксалиб ҳамда мустақамланиб бораверади.

Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёев Асосий қонунимизнинг аҳамияти хусусида тўхталиб шундай деб таъкидлади: “Мустақиллик йилларида халқимиз эришган барча ютуқ ва марралар, иқтисодиётимизнинг улкан суръатлар билан ўсиши Конституциямизнинг ҳаётбахш қудратини, унда мужассам бўлган қоида ва нормаларнинг ...мустақам асосга эга эканини яққол намоён этади”.

Мустақил давлат сифатида босиб ўтилган йўл ва орттирилган тарихий тажрибамиз юксаклигидан Конституциямизга, у яратган ижтимоий-сиёсий муҳитга назар ташлайдиган бўлсак, Асосий қонунимизнинг бутун маҳобатини, жамият ва давлатимиз тараққиёти учун қадр-қиммати ва нуфузи ҳамда бунёдкорлик салоҳиятини чуқур хис этиш мумкин. Шу тариқа барча ютуқ ва муваффақиятларимизда унинг аҳамияти беқиёс эканлигини янада теранроқ англаймиз. Бугун тўла асос билан эътироф этиш мумкинки, Конституциямиз юртимизда ҳуқуқий демократик давлат, кучли фуқаролик жамияти, эркин бозор муносабатлари ва хусусий мулк устуворлигига асосланган иқтисодиётни қуриш, халқимиз учун тинч, обод ва фаровон ҳаёт барпо этиш, Ўзбекистоннинг халқаро майдонда муносиб ўрин эгаллашида мустақам пойдевор бўлиб хизмат қилмоқда [1].

Мамнуният билан эътироф этиш жоизки, турмушимизда Конституциянинг ҳаётбахш салоҳияти, бунёдкорлик рағбати ва ижтимоий муносабатларни барқарорлаштирувчи таъсири кундан кунга ортиб бормоқда. У жамиятни бирлаштирувчи ва баҳамжиҳат этувчи муҳим омил сифатида майдонга чиқмоқда.

Конституция асосида олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларини белгилаш ва тегишли тадбирларни амалга ошириш мақсадида “Ҳаракатлар стратегияси” қабул қилинди [2, 4-бет].

Дарҳақиқат, Конституция жамиятни тубдан янгилашга йўналтирилган демократик ислохотларнинг стратегияси ва мафқураси бўлиб майдонга қикди. Ҳозирги босқичда у мамлакатимизни жадал ривожлантиришнинг муҳим омили бўлган жамиятни, бутун ижтимоий-сиёсий ҳамда ҳуқуқий тизимни модернизация қилишнинг ҳуқуқий пойдевори бўлиб хизмат қилиб келмоқда. Хусусан, давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш, давлат ҳокимияти ва бошқарувини модернизациялаш айнан Конституциянинг халқ ҳокимиятчилиги, демократизм ва ҳокимиятлар бўлиниши принциплари асосида амалга ошмоқда.

Конституциямизнинг беназир қадр-қиммати ҳамда юксак нуфузи, ижтимоий-сиёсий ҳаётимиздаги ўрни ва роли шундаки, у *аввало*, халқимизнинг қатъий иродасини ёрқин истиқболга йўналтирилган интилишини акс эттирди, *иккинчидан*, жамиятимиз маърифий дунё илгари сураётган замонавий талабларга мос етуқлик даражасига эришиб бораётганлигини, илғор маънавий ва маданий мезонлар асосида яшаш тажрибасини ўзлаштираётганлигини ихчам, сермаъно ҳуқуқий тамойил ва қоидаларда ифодаб берди. Шу боис Конституциямизни нафақат истиқлолимизнинг бош ҳуқуқий кафолати, балки юксалиш ва камолат сари одимлаб боришимизнинг ишончли гарови, дейишга барча асослар мавжуд.

Асосий қонунимизнинг барча қоидалари, бутун ички салоҳияти юртимизда инсон манфаатларига хизмат қилувчи ҳуқуқий давлат ва баркамол эркин инсонлар жамиятини барпо этишга йўналтирилган. Унда конституциявий давлат ва одил демократик жамиятнинг асосий тамойиллари, сифат-белгилари, талаб-таомиллари ва ижтимоий адолат принциплари мужассам ифода этилган.

Бош қонунимизнинг аҳамияти, туб моҳияти унинг **Инсон** учун, инсон раънақи ва бахт-саодати учун яратилганлигидир. У фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини устувор таъминлаш принципини мустақамлаб, уни ижтимоий онга сингдирмоқда. Масалан, қуйидаги конституциявий норма инсон омили улуғворлигини исботлайди: “Давлат, давлат органлари ва мансбдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар” (2-модда). Зеро, Конституция ижодкорлари “жамияти дунёвий неъматлар орасида энг улуғи – инсондир”, деган ақидага риоя қилганлар. Бугун эса мамлакат Президенти бу қоида янада аниқроқ ифода этиб, “халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”, – деган масалани кун тартибига қўйди.

Конституция шарофати билан юртимизда инсон кадри баланд саналувчи адолатли фуқаролик жамияти шакллана бошлади ва бу жараён изчил давом этмоқда. Фуқаролик жамияти – инсонлар эркин камол топадиган, ўз иқтисоди, истеъдоди ва қобилиятини эркин намоён этадиган жамиятдир. Унда фуқароларнинг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва шахсий ҳуқуқлари таъминланади ҳамда кафолатланади. Бу жамиятда инсонлар ва уларнинг уюшмалари ўртасидаги горизонтал муносабатлар тизими кенг ривож топади. Фуқаролик жамияти ҳаёт тарзининг мазмуни шахс сиёсий ва иқтисодий мустақиллиги, тадбиркорлик эркинлиги кафолатланганлиги ва барча соҳаларда ўзини ўзи бошқариш тизими қарор топганлиги, улар ўртасидаги муносабатлар (горизонтал алоқалар) ривож топганлиги билан тавсифланади.

Бундай жамиятда ижтимоий ўзини ўзи бошқариш нуфузли мақомга эга бўлади, фуқаролар бошқаруви ўз фаолиятини конституциявий-ҳуқуқий заминга таянган ҳолда юритади. Айни вақтда, жамият сиёсий муносабатларни маърифий йўлга қўйиш учун демократик давлат бошқаруви механизмларини жорий этади, халқчил давлат аппаратини шакллантиради, шунингдек ижтимоий ҳаётга давлат аралашувининг конституциявий қонуний чегарасини белгилайди.

Конституция адолатли юридик механизмлар ва демократик институтларни (сайлов, референдум, парламентаризм, кўппартиявийлик, сиёсий плюрализм ва бошқаларни) мустаҳкамлаш орқали жамиятда сиёсий барқарорликни, ижтимоий ҳамжиҳатлик ва тинчликни таъминламоқда, ижтимоий – сиёсий қатламлар ва гуруҳлар ўртасидаги кучлар нисбатини мувозанатга келтирмоқда. Жамиятдаги бутун ижтимоий – сиёсий ва ҳуқуқий ҳаёт конституциявий тамойиллар ҳамда қоидалар асосида шаклланимоқда. Айнан мана шундай конституциявий – ҳуқуқий ҳаёт тарзи ижтимоий тараққиётнинг ишончли кафолати ҳисобланади.

Конституцияда белгиланган мақсад ва вазифалар, ғоя ва принциплар мамлакатимиздаги ислохотларнинг асосий устуворликларини, сиёсий ва ҳуқуқий тизимларни демократик мазмунда такомиллаштиришнинг изчил модернизация қилишнинг стратегик йўналишларини белгилаб берди. У жамият ва давлат ҳаётини собитлик билан модернизациялаш борасида улкан салоҳиятга эга. Умуман, Конституция ўзбек давлатчилиги ва миллий ҳуқуқий тизимни замонавий демократик асосларда модернизация қилишнинг норматив-ҳуқуқий асосини ташкил этади.

Бугун мамлакатда кечаётган модернизациялаш жараёнлари барча жабҳалар қатори ҳуқуқий тизимни, шу жумладан, суд-ҳуқуқ соҳасини ҳам қамраб олганлигининг гувоҳимиз [3]. Айни вақтда, ҳуқуқий тизимнинг ўзаги сифатида Конституциянинг ўзи ҳам модернизациялаш объекти бўлиши табиий.

Маълумки, ҳаёт ҳеч қачон бир жойда тўхтаб турмайди. Жамият ҳаёти қонуниятли тарзда ўзгариш, янгиланиш ҳамда юксалиш йўлидан боради. Унинг ривожланиш эҳтиёжлари қонунларнинг ҳам ушбу эҳтиёжларга, жамият талабларига мос тарзда ўзгартирилиб боришини тақозо этади. Конституция матнини, қоидаларини барқарор сақлашга ҳар қанча уринмайлик, ҳаёт ва ижтимоий тараққиёт талаблари уларни тегишли тарзда такомиллаштиришга, модернизация қилишга мажбур этади.

Конституциямиз ўтган чорак аср мобайнида жамиятнинг табиати, руҳи ва эҳтиёжларига мос равишда такомиллашув марраларидан ўтди. Улардан энг муҳимлари қаторида мамлакатда икки палатали парламент тизимига ўтилишини конституциявий-ҳуқуқий расмийлаштириш; сиёсий партияларнинг парламентдаги фракциявий фаолияти конституциявий кафолатларини кучайтириш; кўп партиявийлик тизимини ривожлантириш мақсадида қўйи палата таркибини кенгайтириш, унга Ўзбекистон Экоҳаракати учун квоталанган мандатларни ажратиш; парламентнинг ҳукумат фаолияти устидан назоратни кучайтириш мақсадида Бош вазирга нисбатан ишончсизлик вотумини билдириш институтини жорий этиш, ҳукуматнинг парламент олдида ҳисобот беришини жорий этиш; мамлакатда фуқаролик жамияти асосларини кучайтириш мақсадида жамоатчилик назорати ва парламент назорати институтларини жорий этишнинг конституциявий асосларини яратишга оид ва бошқа ислохотларни эслатиб ўтиш мумкин.

Замонавий ижтимоий тараққиёт конституциявий қонунчиликни янада модернизация қилишнинг долзарб мавзуларини кун тартибига қўйишда давом этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев Конституциямизнинг 24 йиллигига бағишланган маърузасида Асосий қонунимизнинг қатор муҳим хусусиятларини эътироф қилиб, унинг жамиятимиз ва халқимиз равнақи учун аҳамиятини таъкидлади. Жумладан, Конституциямизда жаҳонда умумэтироф этилган принциплар ва миллий қадриятлар ҳамоханг тарзда уйғун акс эттирилган. Конституциямизда муҳрлаб қўйилган тамойил ва қоидалар негизида миллий қонунчилик тизими барпо этилди. Фуқароларимиз ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, уларнинг сиёсий фаоллигини оширишда ҳам Конституциянинг ўрни ва аҳамияти беқиёс. Асосий қонун фуқароларнинг сайлов ҳуқуқини амалга ошириш, сайлов қонунчилигини ривожлантириш ва сиёсий партияларнинг фаоллашувиغا салмоқли шарт-шароит яратиб берди [4, 6-7 бетлар]. Бош қомусимиз қонун устуворлиги асосида инсон ҳуқуқларини таъминлашни кафолатлади, фуқаролик жамияти институтларининг қарор топиши ва ривожланишига кенг йўл очди.

Айни вақтда, давлат раҳбаримиз Конституцияни янада модернизация қилишга жиддий асос яратувчи қатор масалаларга эътибор қаратди ва муҳим таклифларни илгари сурди. Хусусан, авваламбор, қонун лойиҳаларини пухта ва ижтимоий муносабатларни тўғридан-тўғри тартибга соладиган даражада ишлаб чиқиш, айниқса, идоравий ҳужжатларни кескин қисқартириш. Қонунларнинг мазмун-моҳиятини халқимизга ва масъул ижрочиларга ўз вақтида етказиш механизмларини такомиллаштириш; қонунларнинг ижро этилиши механизмларини яратиш. Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича янги Миллий дастурни яратиш. Жамоатчилик назоратини фаоллаштиришда фуқаролик жамияти институтларининг ролини ошириш, шунингдек, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини йўлга қўйиш. Маҳаллий ҳокимларнинг бевосита халқ томонидан сайланишига конституциявий асосларни яратиш. Бугунги ва эртанги кун талабларидан келиб чиқиб, давлат бошқаруви тизимини янада такомиллаштириш, маъмурий ислохотларни амалга

оширишга конституциявий базани ташкил этиб бериш ва бошқалар.

Юқоридаги ташаббуслар асосида 2017 йилнинг 28 мартда Конституциямизнинг 80, 81, 83, 93, 107, 110 ва 112 – моддаларига бир қатор янги қоидалар киритилди [5]. Бунга Ўзбекистон Республикасининг Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги ва 2017 йил 21 февралдаги суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш ҳамда суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш тўғрисидаги фармонларида [6] ифодаланган ғоя ва янгиликлар асос бўлди. Мазкур ислохотлар боис, Олий ҳўжалик суди ва Олий суд мамлакатда суд ҳокимиятининг ягона олий органига – Ўзбекистон Республикаси Олий судига бирлаштирилди; жойлардаги ҳўжалик судлари тугатилди, янги иқтисодий ва маъмурий судлар жорий қилинди; судьяларни тайинлаш тизимини такомиллаштириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши – янги орган ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикасининг Парламенти 2017 йил 27 майда Конституциянинг 80, 93, 108 ва 109 – моддаларига қатор ўзгартиришлар киритиш тўғрисида Қонун қабул қилди [7]. Қонун “Ҳаракатлар стратегияси”да белгиланган суд-ҳуқуқ соҳасини ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоялаш, одил судлов сифатини оширишга бағишланган принципаал қоидаларга асосланган.

Асосий қонуннинг 80-моддаси 5-бандидан Ўзбекистон Республикаси Президенти тақдимида биноан Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг раисини тайинлаш ҳамда уни лавозимидан озод қилиш ҳақидаги қоида чиқариб ташланди; шунингдек 12-банддан Табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси раисининг ҳисоботини эшитиш Олий Мажлис Сенати ваколатидан чиқарилди. Энди мазкур қўмита Вазирлар Маҳкамасига ҳисобот бериши белгиланди.

Конституциянинг 93-моддасига киритилган янгиликка мувофиқ, Конституциявий суд Президент тақдимида кўра ва Судьялар олий кенгаши тавсия этган шахслар орасидан, Қорақалпоғистон Республикаси вакилини қўшган ҳолда Сенат томонидан сайланади. 108 ва 109-моддаларнинг янги таҳририга мувофиқ, Конституциявий суд ҳар йили Олий Мажлис палаталарига ва Президентга мамлакатдаги конституциявий қонунийликнинг ҳолати тўғрисида ахборот тақдим этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2017 йил 29 августида имзоланган “Тошкент шаҳар халқ депутатлари кенгашларига сайлов тўғрисида”ги Қонун билан Конституциямизга баъзи ўзгартиришлар киритилди [8]. Бунда 99-моддадан “шунингдек шаҳар таркибига кирувчи туманлардан” деган сўзлар чиқариб ташланди. Шунингдек, 102-моддадаги “тегишли вилоят ҳокими томонидан” деган сўзлар “вилоят, Тошкент шаҳар ҳокими томонидан” деган сўзлар билан алмаштирилди. Ушбу моддада “Шаҳарлардаги туманларнинг ҳокимлари тегишли шаҳар ҳокими томонидан тайинланади ва лавозимидан озод қилинади ҳамда халқ депутатлари шаҳар Кенгаши томонидан тасдиқланади” деган банд чиқариб ташланди.

Шундай қилиб, юқоридаги конституциявий ислохотлар Асосий қонунни давр руҳи ва талаблари асосида босқичма-босқич такомиллаштирилиб борилаётганидан далолатдир. Айни пайтда, Президент нутқлари ва “Ҳаракатлар стратегияси”да таъкидланган жамият ва давлат олдида турган энг долзарб вазифалардан келиб чиқиб, Конституцияни янада модернизация қилишнинг янги истиқболлари белгилаб берилмоқда.

Ушбу бўлажак қонунчилик янгиликлари юртимизда сиёсий барқарорлик ва тинчлик-осойишталикни бардавон мустаҳкамлашга, давлат ҳокимияти тузилмаларининг баҳамжиҳат ишлашига, фуқаролик жамияти асосларини изчил ривожлантиришга, қонунийлик ва ҳуқуқий тартиботни кучайтиришга, жамият ривожини ва халқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади.

Адабиётлар рўяхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. “Халқ сўзи”. 2016. - 8 декабрь.
2. “Халқ сўзи”, 2016 йил 8 декабрь.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. – Т.: - Адолат, 2017. - Б. 4.
4. Ўзбекистон Республикаси суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш ва фаолияти самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 21 февралдаги фармони // Халқ сўзи. 2017. - 22 февраль.
5. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т., 2017, - Б. 6-7.
6. “Халқ сўзи”. 2017. - 29 март.
7. “Халқ сўзи”. 2016. - 22 октябрь; 2017. - 22 февраль.
8. “Халқ сўзи”. 2017. - 30 май.
9. “Халқ сўзи”. 2017. - 30 август.